

А. Руссу,
кандидат філологічних наук,
літературна редакторка тижневика «Наше слово»

ВІДТВОРЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ ОЙКОНІМІВ У СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ ПОЛЬЩІ

Урегулювання правил відтворення чужомовних власних назв залишається досі актуальним питанням з багатьох причин. До них належать різноманітність звукового складу мов, існування прямих й опосередкованих запозичень, наявність, крім вмотивованих рекомендацій фахівців, лінгвістичної традиції, яка впливає на мовну практику [Тараненко, 1993, с. 5]. Для української мови через тривале обмеження сфер її використання в минулому, характерний теж невинуватий вплив російської мови, за посередництва якої відбувалося запозичення чужоземних назв, що часто віддзеркалювали російську правописну традицію, а не українську.

Ю. Шевельов особливості правопису запозичень розглядає залежно від рівня їхнього засвоєння. Він окреслює дві групи таких слів. Перша – це лексеми, які ще не зовсім адаптувалися до нашої мови, тому мовець відчуває їх як чужі. До другої належать запозичення, котрі так пристосувалися до норм української мови, що не відрізняються від решти її слів [Шерех, 1951, с. 41]. У іншій праці дослідник зазначає, що правопис може приписувати певні норми мовним фактам лише у випадку нововпроваджуваних слів. Але це правило не повинно стосуватися лексем з усталеною традицією. Водночас він вважає, що обережно й поступово можна уодноманітнювати окремі усталені випадки, накинута російською мовою [Шевельов, 2008, с. 509].

У. Головач продовжує думку Ю. Шевельова й виокремлює **засвоєні власні назви чужомовного походження**, що пройшли через різні процеси фонологічної й морфологічної адаптації до законів української мови та фактично стали українськими. На противагу до них **незасвоєні чужомовні власні назви** не підлягають адаптації до звукового складу та сприймаються в мові-реципієнті як незвичні, неукорінені. Для цієї групи слів використовують критерій, що ґрунтується на звучанні в мові-джерелі. Зазвичай саме ці одиниці потребують вироблення чітких і послідовних правописних норм. Дослідниця вважає, що варто звернути увагу на ідею практичної транскрипції, котра може стати дієвою для подальшого врегулювання правопису незасвоєних чужомовних власних назв [Головач, 2022, с. 193–196]. Під терміном **практична транскрипція** розуміємо запис чужомовних слів засобами національного алфавіту з урахуванням вимови слова у мові-джерелі [Кочерган, 2001, с. 145].

Правила щодо відтворення польських географічних назв було розроблено в затвердженій у 2001 р. Міністерством екології та природних ресурсів України «Інструкції з передачі українською мовою назв і термінів Польщі». Інструкція рекомендує написання польських топонімів якомога точніше до оригінальної вимови, тобто з огляду на практичну транскрипцію. Проте окремі її пропозиції суперечить вимогам, усталеним в сучасній редакції правопису, що з'явилася значно пізніше від інструкції. У IV розділі § 149 правопис також рекомендує передавати географічні назви інших країн відповідно до вимог практичної транскрипції. Проте в наступних параграфах вказано насамперед правила відтворення голосних звуків. Щодо приголосних варто звертатися до III розділу «Правопис слів іншомовного походження». Як слушно зауважує У. Головач, правопис 2019 р. обмежує використання практичної транскрипції регулюванням правил відтворення лише слов'янських географічних назв, переважно російських і білоруських. Оскільки через обмежений обсяг правопису не можна охопити всі принципи оформлення чужомовних власних назв, необхідним стає опрацювання деталізованих правил для кожної окремої мови [Головач, 2022, с. 199]. Водночас відмінності в інструкції, розробленій для польських географічних назв, та актуальному правописі призводять до варіативності та розхитування

норми. Тому необхідна актуалізація принципів відтворення польських власних назв українською мовою з урахуванням особливостей мови-реципієнта, мови-джерела, правописної традиції та сучасних тенденцій.

Розбіжності, що виникають у сучасних україномовних періодичних виданнях щодо правопису польських ойконімів, ми проілюструємо на прикладі запозичень із літерою **g** й літерами **i** та **u** в позиції між двома приголосними. Проаналізуємо також причини варіантного написання таких назв та запропонуємо наші рекомендації щодо правил їхнього вживання. Джерелами дослідження стали українські інтернет-видання Польщі «Наш вибір» і «Sestry», тижневик української діаспори в Польщі «Наше слово», а також україномовні версії інтернет-сторінок Польського радіо для України та «Cultura.pl». Особливістю цих видань є те, що їхні читачі, мешкаючи в Польщі, вже не сприймають польські географічні назви як чужі, що також може впливати на вибір певної форми для відтворення таких топонімів.

1. Відтворення польських ойконімів з літерою **g**

Укладачі «Інструкції з передачі українською мовою назв і термінів Польщі» польську літеру **g** рекомендують передавати близько до звучання в мові-джерелі за допомогою української **г**: *Garbno – Гарбно, Burdąg – Бурдонг*. Натомість у III розділі правопису § 121 подано такі рекомендації: «Звук [g] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою **г**». Лише у випадку прізвищ та імен людей можливе варіантне вживання **г** і **г**. Тобто в інструкції спостерігаємо орієнтацію на мову-джерело, а правопис адаптує відповідні назви до української вимови.

На практиці теж бачимо вживання двох форм, хоча в більшості випадків україномовні видання Польщі подають відповідні назви згідно з нормами українського правопису. Напр.: *У Варшаві, Гданську, Вроцлаві та інших містах Польщі пройшли також мітинги та акції солідарності з Україною за участі громадських організацій, культурних інституцій, міської влади* (НВ, 20.11.2024); *Гості прибули зі Щецина, Кошаліна, Колобжега, Ельблонга, Кракова та Вроцлава* (НВ, 01.10.2024); *У часи кризи надію на краще матеріальне майбутнє Помор'ю дав новостворений порт у кашубському місті Гдиня та будівництво вугільної магістралі, що пролягала через Кашубію* (Sestr., 01.03.2024). Своєю чергою «Наше слово» чи україномовна версія «Cultura.pl» на позначення польського **g** майже послідовно вживають українське **г**. Пор.: *Ідея спільноти, що підтримує культурну спадщину, зберігаючи повагу до національних особливостей, близька місту Гданськ, який був і залишається місцем взаємодії багатьох культур* (НС, 07.01.2023); *Завдання на перевірку знань і словниковий диктант написало 30 учасників з Ольштина, Доброго Міста, Свйонтків, Ельблонга, Гурова-Ілавецького, Бартошиць, Венгожева та Гіжицька* (НС, № 18, 05.05.2024); *Блискуче зіграний, заснований на абсурдних діалогах фільм є одним із найбільших сюрпризів 48-го Фестивалю художніх фільмів у Гдині* (Cul., 25.11.2024). Щоб оцінити цю тенденцію, варто звернутися не лише до сучасного правопису, але й позамовних чинників, які можуть впливати на вибір однієї з названих форм. Використовуючи літеру **г** на позначення польського **g**, ми розширюємо сферу її вживання, що була обмежена за часів радянської влади, щоб штучно наблизити українську мову до російської. Нагадаємо, що проект правопису 1926 р., розроблений з урахуванням тогочасних тенденцій української мови, пропонує в запозичених іменах, прізвищах, та географічних назвах розрізняти **г** на позначення **h**, а також **г** на позначення **g**. Водночас у давно запозичених назвах рекомендовано вживати тільки літеру **г**. Подібну настанову спостерігаємо в тогочасних словниках. «Російсько-український словник» (1930) О. Ізюмова й «Правописний словник» (1929) Г. Голоскевича подають форму *Гданськ*, а не закріплену в сучасній нормі *Гданськ*. Цей підхід критикує А. Хвиля в доповіді «Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті» (1933), у якій засуджує звернення до національної традиції, а за взірць вважає подібність до російської мови. Він зазначає: «Треба очевидно вимовляти твердо або м'яко “г” в залежності від того, як слово зайшло з чужоземної мови в українську мову, як воно тут в широких багатомільйонних масах

сприйнято, вимовляється. А писати його можна одним знаком – “г”» [Хвиля, 2005 с. 126]. Тобто такий підхід не враховує вимову слів та водночас пропонує уникати літери, якої немає в російській мові. Це був один зі способів наблизити українську мовну систему до російської. В. Німчук, говорячи про сучасний період, вважає за доцільне повернутися до норми, зафіксованої в проєкті правопису 1926 р. Дослідник наголошує: «Скільки б не було в нас іншомовних слів із г, вони ніколи не зруйнують фонологічної структури української мови, а тільки підтримають те г, що в ній існує принаймні з другої половини XII – XIII ст. внаслідок незалежного розвитку на власному ґрунті» [Німчук, 2002]. Щоб зберегти літеру г, яка становить особливість української абетки, нам видається доцільним розширити сферу її функціонування. Тим часом таке рішення дозволить точніше передавати вимову ойконімів у мові-джерелі.

2. Відтворення польських ойконімів з літерами і та у в позиції між приголосними

У §§ 129, 149 правопису подано систему правил щодо виживання українських літер і та и в географічних назвах, що враховує їхню позицію у слові, походження лексем тощо. Натомість укладачі «Інструкції з передачі українською мовою назв і термінів Польщі» спрощують ці норми та рекомендують майже у всіх випадках на позначення польської і вживати відповідну українську літеру. Виняток становлять ситуації, де польська і стоїть на початку слова або перед голосною. Польську у в інструкції послідовно передають за допомогою української и: *Кругу – Крири, Charzykowsu – Хажикови, Брунек – Бринек*.

В україномовних виданнях Польщі немає послідовності щодо відтворення цих літер. Пор.: *Наразі 37 добровольців почали свою підготовку, більшість з яких служитимуть у 143-му легкому піхотному батальйоні, що формується у містах Щецин та Вальч* (ПР, 17.11.2024); *Представники місцевої влади з усієї Польщі у Щеціні на північному заході країни обговорюють питання енергетичної незалежності великих міст і тмінних управ* (ПР, 21.03.2024); *Надзвичайно цікавим прикладом того, як разом із тогочасними політичними трансформаціями змінювався запроваджений в Німеччині архітектурний стиль, є Глівіце* (Cul, 09.10.2024); *На світанку 1 вересня 1939 року, після провокації на радіостанції в місті Гливиці, що тоді входило до складу Третього Рейху, німецькі війська почали наступ* (НС 01.09.2024); *Цього року там був мер міста Устрики-Долішні та інші представники місцевої влади* (НС, №38, 24.09.2023); *Сьогодні Тростянець — це лише назва села в гміні Устрики-Долішні Бещадського повіту Підкарпатського воєводства* (НС, № 43, 27.10.2019). Згідно з чинним українським правописом маємо писати *Щецин, Устрики-Долішні, Гливиці*. Водночас форму *Гливиці* можна розглядати як засвоєну та адаптовану до української мови. Проте ця теорія потребує подальшого вивчення з урахуванням історії цього запозичення. Варіанти *Щецин, Глівіце* ґрунтуються на принципах практичної транскрипції. Хоча ці слова віддзеркалюють вимову, притаманну мові-джерелу, проте на сьогодні вони є ненормативними.

Отже, в сучасних україномовних виданнях Польщі спостерігаємо непослідовне відтворення польських ойконімів з літерами g, i та u. Поряд із формами, рекомендованими українським правописом, що не завжди охоплюють особливості вимови певних звуків у окремій мові, існує тенденція записувати географічні назви з огляду на практичну транскрипцію, котра враховує вимову слів у мові-джерелі. Ми заторкнули в доповіді лише окремі суперечливі випадки правопису запозичених польських ойконімів, але таких прикладів значно більше. У зв'язку з цим уніфікація правил у цій сфері потребує подальших досліджень з урахуванням як правописної традиції, так і сучасних тенденцій у мові.

Умовні скорочення назв джерел

1. **НВ** – Портал для українців у Польщі «Наш вибір» – <https://naszwybir.pl>
2. **НС** – Тижневик української меншини в Польщі «Наше слово» – <https://nasze-slowo.pl>
3. **ПР** – Польське радіо для України – <https://www.polskieradio.pl/398>
4. **Cul.** – Інтернет-портал «Cultura.pl» – <https://culture.pl/ua>

5. **Sestr.** – Інтернет-видання «Sestry» – <https://www.sestry.eu>

Література:

1. Головач У. До питання правопису чужомовних власних назв // Мова: класичне – модерне – постмодерне. Київ, 2022. Вип. 8. С. 188–212. URL.: <http://icmp.ukma.edu.ua/article/view/272362/267935> (дата звернення 24.11.2024).
2. Інструкція з передачі українською мовою географічних назв і термінів Польщі. Вид. I : затв. наказом Мін-ва екології та природних ресурсів України від 2001 р. 20 с.
3. Кочерган М. Вступ до мовознавства. Київ : Видавничий центр «Академія», 2021. 368 с.
4. Німчук В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. ст. Київ, 2002. 112 с. URL.: <https://r2u.org.ua/node/126> (дата звернення 24.11.2024).
5. Тараненко О. Вступне слово // Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами (міжнародна наукова конференція, Київ 7–8 грудня 1993 р.) : доповіді та повідомлення. Київ, 1995. С. 5–6.
6. Хвиля А. Викорінити, знищити націоналістичне коріння на мовному фронті // Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгворциду. Документи і матеріали / ред. Л. Масенко. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 113–132.
7. Шевельов Ю. Про критерії в питаннях українського офіційного правопису // Вибрані праці у двох книгах / упор. Л. Масенко. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. Т. 1. 582 с.
8. Шерех (Шевельов) Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Видавництво «Молоде життя», 1951. 402 с.
9. Український правопис / ред. Є. Мазніченко та ін. Київ : Наукова думка, 2019. 390 с.